

Ahlak ve risk muhtemelen bir süre daha meşgul edecek beni.

- Riskin toplamının değişmediğini kabul edebiliriz. Bir durumda bütün riskleri bilmiyoruz ancak bu risklerin toplamının değişmediğini kabul ederek bir *bilinmeyen yönetimi* oluşturabilir. Buna *riskin korunumu prensibi* diyelim.
- Riskin toplamı değişmiyorsa, (iş veya sosyal) ilişkilerde bir tarafın üstlenmediği riski başka bir taraf alıyordur. Bir sözleşme yaparken, bir karar verirken aklınıza gelen riskleri sıraladığınızda hangilerinin karşı tarafça üstlenildiğini bilmiyorsanız, onları siz üstleniyorsunuz demektir.
- Bir şekilde yarın Ankara'da olmam gerekiyorsa, oraya farklı riskler içeren çeşitli vasıtalarla gidebilirim. Uçakla, kendi arabamla, başkasının arabasıyla, otobüsle gidebilirim. Bunların farklı riskleri vardır. Otobüsle seyahat edersem, otobüsün benzininin bitmesinden sorumlu olmadığımı kabul edebilirim, arabayla gidersem bu riski benim üstlenmem gerekir. Otobüs bozulursa başka birini göndereceklerini kabul edebilirim, araba bozulursa çekici çağırmam gerekir, uçak bozulursa ölürüm. Risklerin boyutları farklıdır ancak uçağın bozulma olasılığı en küçüktür. Riskleri hem boyutlarına, hem olasılıklarına göre değerlendirmek en rasyonel olanıdır ama insan zihni genelde *uçağın bozulması* ve *otobüsün bozulmasına* eşit olasılıkla baktığı için, otobüsün daha güvenli olduğunu düşünür. İnsan için riskin büyüklüğü, olasılığından daha önemli bir unsurdur. Bu da olasılık hesabını tam olarak yapamadığımız durumlarda en gerçekçi davranıştır. Olasılık hesapları son üçyüz yılın konusu olduğuna göre, insanlığın son iki milyon yıllık macerasında zihninin riskin büyüklüğüne göre şekillenmiş olması normal kabul edilebilir.
- İnsanın *güçlü* olması, riskten nisbi olarak daha iyi korunması demektir. İnsanlar arasındaki güç farkı sair kriterlere göre değerlendirilebilir, sağlık, maddi refah, statü veya sosyal ilişkiler açısından güçlü olabilir, ancak bütün bunların sonucu *riskin azalmasıdır*. İnsanın ortaya çıkabilecek durumlardan zarar görmeden kurtulabilme ihtimali ne kadar fazlaysa, o kadar güçlüdür. Buradan bakınca hiçbir kriter tek başına güç sağlamaz, bunların doğru şekilde bir araya gelmesi gerekir. Tıbbi imkanlara erişim aynı seviyeyse, sağlıklı ve zengin olmak, sağlıklı ve fakir olmaktan daha güçlü sayılmaz.
- İnsan ilişkilerinde riski *azaltmak* güçlünün güçsüz üzerindeki *vazifesidir*. İnsan ilişkileri temelde riskin kimin tarafından alındığı üzerinden şekillenir. Ticari ilişkilerde bu daha nettir, sair sosyal ilişkilerde de zımnen büyükler küçükler için, toplumun geneli birey için, devleti oluşturan bürokrasi vatandaşlar için riski azaltmakla yükümlüdür. Devlet vatandaşının başına gelebilecek sair tehlikelere karşı riski azaltmaya çalışır, anne baba çocuklarını hayata hazırlarken hayatlarındaki riskleri azaltmaya çalışır. Seven sevdiğinin riskini azaltır.
- *Riski azaltmak* bir korumacılık değildir. Ucu belirsiz karmaşık sistemlerde tüm riskleri kontrol edemezsiniz. *Korumacılık* ufak riskleri bertaraf eder ancak elimizde olmayan risklerin *büyük-lüğünü* artırır. Çocuğunuzu dünyanın kötülüklerinden korumak için teknolojiye veya ekrandan

tamamen uzak tutmak mümkündür, ancak bu bir gün ekranla karşılaştığında ondan uğrayacağı zarar riskini artırır. Hastalıklardan, onlardan habersiz kalarak korunamazsınız.

Buna belki devam ederim.